

ცნობები საქართველოში მონათვაჭრობის დასრულების
შესახებ
Notes on the End of Slave Trade in Georgia

კონსტანტინე ფერაძე
Konstantine Peradze

საკვანძო სიტყვები: მონათვაჭრობა; ყიხიმის ომი (1853-1856); მონათა
გათავისუფლება.

Key words: slave trade; Crimean War (1853-1856); slave manumission.

ტყვეთა სყიდვის თემაზე შექმნილ ქართულენოვან საისტორიო ლიტერატურაში რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის ერთ, დადებით შედეგად მიიჩნევა ადამიანების გატაცების და მათი უცხოეთში გაყიდვის მოსპობა (კილასონია 2006:380). თუმცა, ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში არ არის გაანალიზებული ოსმალეთის იმპერიაში და ევროპაში მიმდინარე მონობის და მონათვაჭრობის სანინალმდეგო პოლიტიკა და ტენდენციები, რამაც უდიდესი გავლენა მოახდინა საქართველოში მონათვაჭრობის დასრულებაზე, ადამიანების გატაცებასა და მათ გაყიდვაზე. საუკუნეების მანძილზე არსებული პრაქტიკა, რაც უკავშირდება საქართველოს მკვიდრი მოსახლეობის გატაცებას და უცხოეთში გაყიდვას, XIX საუკუნის პირველ ნახევარშიც რეგულარულ ხასიათს ატარებდა, ეს, განსაკუთრებით შეიმჩნეოდა დასავლეთ საქართველოში. მასიურად ადამიანთა გატაცების და მათი ოსმალეთში გაყიდვის ბოლო შემთხვევები ყირიმის ომის პერიოდს (1853-1856) უკავშირდება.

XIX საუკუნის დასაწყისიდან, ბრიტანეთის სამეფოს თაოსნობით, ევროპაში მონათვაჭრობის სანინალმდეგო კამპანია დაიწყო. 1840-იანი წლებისთვის ევროპული ქვეყნების ზენოლით ოსმალეთის იმპერიაში ეტაპობრივად ხორციელდებოდა მონათვაჭრობის აკრძალვა სხვადასხვა პროვინციებში. ბრიტანეთი 1851 წლიდან მოყოლებული, არწმუნებდა ოსმალეთს ხელი აელო ქართველებით და ჩერქეზებით მონათვაჭრობაზე, რასაც გარკვეული შედეგიც მოჰყვა. ბოლო პერიოდში გამოქვეყნებული ოსმალური დოკუმენტების თანახმად, ოსმალეთის ცენტრიდან საქართველოს მომიჯნავე რეგიონებში იგზავნებოდა მოთხოვნები აეკრძალათ ადამიანების გატაცება და მათი მონებად გაყიდვა. მაგალითად, 1851 წლის 22 ოქტომბრით დათარიღებულ დიდვაზირის განკარგულების თანახმად ირკვევა, რომ „ლაზისტანის სანჯაყში შემავალი აჭარის (მცირე და დიდი აჭარის), მაჭახელის და ჩურუქსუს (ქობულეთის) კაზების მოსახლეობიდან ზოგიერთი პიროვნება, სხვის ბავშვებს იპარავენ, ყარსისა და ჩილდირის სანჯაყებში მიყავთ და ყიდიან. თქმა არ უნდა, რომ მდგომარეობა ძალიან აღმაშფოთებელი და საზიანოა. აუცილებელია სასწრაფოდ მოხდეს მისი აღკვეთა. ფადიშაჰის ბრძანებით ამის შემდეგ ვინც გაბედავს კანონის მსგავს დარღვევას, ვინც არ უნდა იყოს იგი, მაშინვე დააპატიმრეთ და ტყვეებთან ერთად ლაზისტანის სანჯაყებთან გააგზავნეთ, რომ ასეთი უკადრისი საქციელი მომავალში აღარ განმეორდეს“ (ილდიზთაში 2012:245). ოსმალეთის ხელისუფლება მონათვაჭრების და ბავშვთა გამტაცებლების მკაცრ დასჯასაც მოითხოვდა. არზრუმის ვალის (მმართველის) 1851 წლის 2 დეკემბრის წერილიდან კი ვიგებთ რომ, „მიუხედავად აკრძალვისა, ლაზისტანის ბატალიონის ლეიტენანტი მეჰმედ ალა, ქართველი და უზგური ბავშვების გატაცებითა და მათი ტყვედ გაყიდვით იყო დაკავებული. იგი ყარსის მახლობლად სამ ტყვესთან ერთად დაიჭირეს და არზრუმში გაგზავნეს. რადგან მეჰმედ ალამ ეს ლაზისტანის სანჯაყის ტერიტორიაზე ჩაიღინა, ლაზისტანის სანჯაყბეგი განსაკუთრებულად ითხოვს მის დასჯას ადგილზე, რათა ეს სხვებისთვის გახდეს მაგალითი და გაკვეთილი“ (ილდიზთაში 2012:247). ტყვეები რუსეთის საკონსულოს გადასცეს, მონათვაჭარმა მეჰმედ ალამ კი მოახერხა ბათუმში გაქცევა, თუმცა, იქ მისი დაკავება რთული არ უნდა ყოფილიყო. არზრუმის ვალი ასევე იტყობინებოდა, რომ

რეგიონში დიდ შრომას სწევდნენ მონათვაჭრობის აღსაკვეთად, რის შედეგადაც ბოლო დროს დააპატიმრეს ერთი ვაჭარი ორი მოტაცებული ბავშვით. 1851 წელს, კავკასიიდან მონების გადინების ხელშეშლის მიზნით ტრაპიზონში ოსმალეთის ხელისუფლების წარმომადგენლმა და რუსეთის კონსულმა მოილაპარაკეს, რომ არ დაეშვათ ოსმალეთსა და რუსეთს შორის ადამიანების მოძრაობა პასპორტის ან სხვა დოკუმენტების გარეშე (ილდიზთაში 2012:251). ოსმალური ხელისუფლების ზოგიერთი წარმომადგენელი წლების შემდეგაც აგრძელებდა ქართველი მონების გათავისუფლების პრაქტიკას. საქართველოს ცენტრალურ არქივში დაცულია 1857 წლის მარტში დაწერილი წერილის რუსული თარგანი, რომელსაც ლაზისტანის მუთაშარიფი უგზავნიდა ქობულეთის მუდირს. წერილის მიხედვით, არცთუ დიდი ხნის წინ ქობულეთში მცოვრებმა რეჯებ ლაშის-ოღლიმ და ოსმან სვანიძემ გადააკვეთეს საზღვარი და მოიტაცეს სამი ბიჭი რომლებიც ქობულეთში გადაიყვანეს. ლაზისტანის მუთაშარიფი მოითხოვდა მათი და მათ მსგავსად სხვა დატყვევებული ბიჭების და გოგონების დაბრუნებას, ხოლო გამტაცებლების მკაცრ და სამაგალითო დასჯას (სსცა 11, ანან. 1, საქმე 3021:20). 1857 წლის მაისში ლაზისტანის მმართველმა მოხსენება გააგზავნა ბათუმში რუსეთის კონსულის წუხილის შესახებ ქართველი მონებით ვაჭრობის შესახებ. მისი გადმოცემით, ჩურუქსუს მოსახლეები გადადიოდნენ რუსების კონტროლირებად ტერიტორიებზე, იტაცებდნენ ბავშვებს და ოსმალეთში მონებად ჰყიდნენ. ლაზისტანის მმართველის აზრით, ქართველების მოტაცება უიშვიათესი მოვლენა იყო, უფრო ხშირად მათ ჰყიდნენ შუამავლები რომლებიც ასევე ქართველები იყვნენ. მონებით ვაჭრობის აკრძალვის შემდეგ, მონათვაჭრები ცდილობდნენ რაც შეიძლება სწრაფად და იაფად გაეყიდათ მოტაცებული ადამიანები, რომლებიც მთის ბილიკებით მიჰყავდათ ერზრუმში, ჰარპუტში და არაბულ პროვინციებში. ლაზისტანის მმართველი ასევე საჭიროდ თვლიდა საყარაულო პუნქტების გახსნას რუსეთის საზღვრის გასწვრივ. დიდვაზირის რეკომენდაციების თანახმად სულთანმა განკარგულება გასცა 1857 წლის 7 აგვისტოს მონათვაჭრობის სანინალმდეგო ღონისძიებების გატარებაზე (Toledano 1982:141).

მიუხედავად ამ და სხვა მცდელობებისა, ოსმალეთი და რუსეთი აქტიურად არ ებრძოდნენ მონათვაჭრობას. ოსმალეთში ბრიტანეთის ელჩის შეკითხვაზე თუ რატომ არ ებრძოდა რუსეთი ადამიანების მონებად გაყიდვას და მათ გადინებას ჩერქეზეთიდან, პასუხი იყო თუ რა უნდა ექნა რუსეთს იმ ხალხისთვის ვინც, მათგან თავისით გარბოდა. ელჩი მიუთითებდა, რომ რუსეთი მონათვაჭრობას ვერ შეაჩერებდა, მანამდე, სანამ თავად ოსმალეთი არ აკრძალავდა ადამიანებით ვაჭრობას მისსავე ტერიტორიებზე. ისტორიკოს ტოლედანოს აზრით, რუსეთი საერთოდ არაფერს არ აკეთებდა ჩერქეზთა და ზოგადად კავკასიელი ხალხების მონებად გაყიდვის შესაჩერებლად (Toledano 1982:115). 1840-50-იან წლებში კავკასიის ინტენსიური კოლონიზაციის პარალელურად, რუსეთი ცდილობდა განსაკუთრებით არ შეეფერხებინა ურჩი ან არასასურველი მოსახლეობის გადინება, სამაგიეროდ, მათ ადგილზე რუს კოლონისტებს ასახლებდნენ (კილასონია 2006:372). ოსმალეთში რუსეთის ელჩი გულგრილად უყურებდა მონათვაჭრობის აკრძალვას, ისტორიკოს ტოლედანოს აზრით, რუსეთს აწყობდა კავკასიის დეპოპულაცია და ამას ცოტა

ხანში, უფრო აგრესიულადაც განახორციელებდა ჩერქეზების წინააღმდეგ (Toledano 1982:139). რუსეთის იმპერია სრულად აკონტროლებდა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს, რაც ბუნებრივად აფერხებდა მონებად გაყიდული ადამიანების მასიურ გადინებას. მდგომარეობა შეიცვალა ყირიმის ომის (1853-1856) დროს. ბრიტანულმა და ფრანგულმა საბრძოლო ხომალდებმა მთლიანად ჩაკეტეს რუსული სამხედრო ფლოტი ყირიმში, რის შედეგადაც რუსეთმა კონტროლი დაკარგა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე. შექმნილი გარემოებით ისარგებლეს მონათვაჭრებმა, მათ უკვე ყოვლგვარი დაბრკოლების გარეშე შეეძლოთ საზღვაო გზით ოსმალეთში დიდი რაოდენობით ტყვეების გადაყვანა.

ოსმალეთის მოკავშირე ბრიტანეთი და საფრანგეთი სარგებლობდნენ ყირიმის ომში მონაწილეობით და ოსმალეთის იმპერიისგან ითხოვდნენ სხვადასხვა სახის დათმობებს. ერთ-ერთი მათგანი იყო შავ ზღვაში მონათვაჭრობის აკრძალვა. ოსმალეთში ბრიტანეთის ელჩის აზრით, ბრიტანეთისა და საფრანგეთისთვის შეურაცხმყოფელი იყო ქრისტიანი ქართველების დატყვევება და მათი მონებად გაყიდვა, მითუმეტეს იქ, სადაც მათი საზღვაო და სახმელეთო ჯარები ოსმალების მხარდამხარ იბრძოდნენ (Erdem 1996:102).

1854 წლის აგვისტოში, ბრიტანეთის ელჩმა ოსმალეთში, სტრატფორდ კანინგმა მკაცრი წერილი გაუგზავნა სულთან აბდულმეჯიდს (1823-1861), სადაც მიუთითებდა, რომ აუცილებელი იყო მონათვაჭრობის აკრძალვა, რაც გამომდინარეობდა მოკავშირეთა ურყევი რწმენიდან და სულისკვეთებიდან აეკრძალათ ადამიანების დამონება და გაყიდვა. ელჩი აღნიშნავდა, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში, ევროპაში სრულად გაქრებოდა ყირიმის ომში ოსმალთა მხარდაჭერის არსებული ერთუზიანობა. ერთი კვირის თავზე, საფრანგეთის ელჩმაც მსგავსი საპროტესტო წერილი მისწერა პორტას. მოკავშირეთა დახმარების გარეშე ოსმალეთისთვის წარმოუდგენელი იქნებოდა რუსეთთან გამკლავება. ისტორიკოს ტოლედანოს თანახმად, 1854 წლის სექტემბერში ოსმალეთის მინისტრთა საბჭომ განიხილა მონებით ვაჭრობის საკითხები, მათი მოსაზრებები სულთანს დიდგვიზირმა მეჭმედ ემინ ფაშამ მოახსენა (Toledano 1982:118). მოხსენების მიხედვით, ყირიმის ომში რუსეთის ფლოტის დამარცხების შედეგად მოიწვია დაცვის მექანიზმი რომელიც აკავებდა მონათვაჭრებს. ჩერქეზები მისდევდნენ უცნაურ ტრადიციას და საკუთარ შვილებს და ნათესავებს უცხოეთში ყიდდნენ, ხოლო ქართველებს იტაცებდნენ ძალით და მათი ნების საწინააღმდეგოდ ყიდდნენ მონებად. დიდგვიზირის თანახმად, რუსებისგან გამწარებული ქართველები ოსმალურ ჯარშიც ეწერებოდნენ, თუმცა, სანამ კაცები იბრძოდნენ, მათ ცოლებს და შვილებს იტაცებდნენ ლაზები და სხვა ავაზაკები. შედეგად, სახლში მობრუნებული ჯარისკაცები უარს ამბობდნენ ხელმეორედ მიეტოვებინათ ოჯახი და ემსახურათ ოსმალურ ჯარში, რაც, ისედაც კარგად იყო ცნობილი. დიდგვიზირი ასკვნია, რომ ჩერქეზები მუსლიმები იყვნენ და სამართლებრივად მათი გაყიდვა და დამონება იკრძალებოდა, ასევე უნდა აკრძალულიყო მონებად სხვა რელიგიის ადამიანთა „პირუტყვივით გაყიდვა“. დიდგვიზირი აღნიშნავდა, რომ ბრიტანეთი და საფრანგეთი მცდელობას არ აკლებდნენ აღეკვეთათ მონათვაჭრობა მსოფლიოს სხვა ადგილებში, ამ პრაქტიკას ისინი არც შავ ზღვაში მოითმენდნენ. ჩამოთვლილი მიზეზების გამო, მინისტრთა საბჭო მიიჩნევდა,

რომ აუცილებელი იყო გადანყვეტილებების მიღება მონათვაჭრობის ლიმიტზე რადგან, არც მისი სრულად აკრძალვა და არც ულიმიტოდ დაშვება არ იყო ხელსაყრელი. იმისთვის რომ დაეკმაყოფილებინათ ევროპელი მოკავშირეები და ქართველი ხალხი, სულთანმა მიიღო გადანყვეტილება გაეგზავნა ფირმანები შესაბამის რეგიონებში. ბათუმში მყოფ ოსმალური ჯარის სარდალთან მუსტაფა ფაშასთან გაიგზავნა სულთნის ფირმანი, რომელიც სრულად კრძალავდა ქართველი მონებით ვაჭრობას, მყიდველიც და გამყიდველიც უმკაცრესად უნდა დასჯილიყო. გადანყვეტილების შესახებ გამოცხადდა ბათუმში, ჩურუქსუში და სხვა ადგილებში. ბრიტანეთის და საფრანგეთის საელჩოებში გაგზავნილ წერილებში მინისტრთა საბჭო იტყობინებოდა, რომ ქართველი ტყვეები, აღმოჩენისთანავე გათავისუფლდებოდნენ და თუ სურვილი ექნებოდათ, მათ დააბრუნებდნენ სამშობლოში. ოთხ თვეში, დიდვაზირმა სულთანს მოახსენა, რომ მის ბრძანებას უკვე გაეცნო მმართველი კლასი და მოსახლეობა ტრაპიზონში, სინოპსა და სხვა ისეთ ადგილებში, სადაც ყველაზე ხშირად ხდებოდა ქართველი ტყვეების თავმოყრა. მოტაცებული ადამიანები მიჰყავდათ მუსტაფა ფაშასთან ბათუმში მათი საქართველოში გადაგზავნის მიზნით, ასევე ხდებოდა გზების პატრულირება და გადაამალული მონების მოძიება.

რუსეთის დაზვევისთვის ცნობილი იყო, რომ ბრიტანელები აგროვებდნენ ცნობებს მონების და ტყვეების შესახებ. მაგალითად, რუს სამხედროთა მიმოწერის თანახმად, 1855 წლის თებერვალში ქობულეთში ჩავიდნენ ბრიტანელი კომისარები, ერთ-ერთი მათგანი გაემართა აჭარისკენ რათა აღწერა 10 წლის მანძილზე აჭარელთა მიერ დატყვევებული რუსეთის მოქალაქეები (AKAK 1888, ტ.11:327). ბრიტანეთის ეროვნულ არქივში დაცული დიპლომატიური წერილების მიხედვით, ოსმალეთში მივლენილი ბრიტანელი კონსულები და ემისრები აქტიურად იძიებდნენ საქართველოს მომიჯნავე რეგიონებში ადამიანებით ვაჭრობის შემთხვევებს და ოსმალ მოხელეებისგან მათ სწრაფ აღკვეთას, ხოლო მონების უპირობო გათავისუფლებას და სამშობლოში დაბრუნებას მოითხოვდნენ.

ქალაქ ერზრუმსა და ყარსში ბრიტანეთის კონსულებმა, 1855 წლის თებერვალსა და მარტში ქართველი მონებით ვაჭრობის არაერთი შემთხვევა გამოავლინეს. ამ წლის იანვარში ყარსში იყიდებოდა ორი ქართველი ბიჭი და ორი გოგო (BNA FO84/974:188). ბრიტანეთის კონსულმა ადგილობრივ გამგებელს სურრი ფაშას მოსთხოვა მონათვაჭრებისთვის ამ და სხვა ქართველი და ჩერქეზი მონების ჩამორთმევა და მათი სამშობლოში დაბრუნება. როგორც მოგვიანებით შეიტყო, სურრი ფაშას უკვე დაეკავებინა ექვსი მონა და სხვებსაც ეძებდა რათა ყველანი ერთად გადაეცა რუსული ჯარის მთავრსარდლისთვის. კონსულის ცნობით, ყარსში სხვადასხვა ადამიანის ხელში, სულ მცირე, ათი მონა მაინც იყო (BNA FO84/974:182). მარტში, კონსული ბრანტი ბრიტანეთის ელჩს წერდა, რომ ოთხი მონა უკვე გადაეცა რუს გენერალ ბუბუთაშვილს ქალაქ გიუმრიში. ბრანტის ამ ვრცელ წერილში საკმაოდ დეტალურად არის მოთხრობილი აჭარელი გოგონას თავგადასავალი, რომელიც იმჟამად თავს აფარებდა მუფტის სახლში. ის დაიბადა შეკვეთილში, გარდაეცვალა დედა, მამა კი რუსულ ჯარში მსახურობდა და ომის მსვლელობისას მოკლეს. ობლად დარჩენილი გოგონა მოიტაცა აჭარელმა ყაჩაღმა, რომლის სახლშიც ცხოვრობდა ერთი წელი, რის შემდეგაც გაყიდეს. გოგონა ყარსში ჩა-

იყვანა მონათვაჭარმა მუსტაფა ეფენდიმ და მიჰყიდა მეჰმედ ეფენდის, რომელმაც სამთვიანი თანაცხოვრების შემდეგ გოგონა, მის ბოლო მფლობელს, ალექ ბეის დაუთმო 10700 პიასტრის საფასურად. ბრანტის თანახმად, ჩურუქსუს მმართველმა ყარსში გამოაგზავნა თავისი თანაშემწე, მოტაცებული ახალციხელი კათოლიკეების, ათი წლის ბიჭის და თორმეტი წლის გოგონას მოსაძებნად. ისინი აჭარის სოფელ შემხალში მცხოვრებ კადირ ალამ მოიტაცა და ყარსში გააგზავნა გასაყიდად. დამატებით, კონსულმა შეაგროვა ყარსში მყოფი რვა ქართველი მონის მონაცემები, მათგან ოთხი ცოტა ხნის წინ, ხოლო დანარჩენები ორი წლის წინ გაიყიდნენ (BNA FO84/974:196). 1855 წლინ აპრილში ბრანტი თავის ზემდეგს ატყობინებდა კიდევ ხუთი ქართველი მონის ბათუმში გადაყვანას მათი საქართველოში დაბრუნების მიზნით (BNA FO84/974:217). ერზრუმში ბრიტანეთის კონსული უილიამსი ბრიტანეთის ელჩთან გაგზავნილ წერილში ადასტურებს, რომ ყარსში მონებით ვაჭრობა გავრცელებული იყო სამხედროთა შორის, ისინი ბიჭებს იტოვებდნენ, გოგონებს კი აგზავნიდნენ კონსტანტინოპოლში. კონსულის აზრით, ოსმალებს უფრო ღრმად რომ შეეღწიათ საქართველოს პროვინციებში, ძალიან ცოტა ახალგაზრდა მოახერხებდა მათგან დამალვას ან გაქცევას. უილიამსი ასკვნიდა, რომ თუ ბრიტანეთი მონებით ვაჭრობას დროულად არ აღკვეთდა ოსმალეთთან მკაცრი ხელშეკრულებით, ამას იარაღით მიაღწევდა რუსეთი (BNA FO84/974:223).

საყურადღებოა კიდევ ერთი საბუთი რომელიც ბრიტანეთის კონსულმა ყარსიდან ელჩს გადაუგზავნა, მასში გადმოცემულია მუფთის წინაშე ოთხი ქართველი მონის დაკითხვის ოქმი, რომლის შინაარსიც ასეთია:

შეკითხვა უფროს ბიჭს: საიდან ხარ? ჯაჯიხიდან (*Djajikh*). მამათქვენი ვინაა? გლეხი. ვინ და როგორ მოგიტაცა? ერთმა პიროვნებამ მომიტაცა ჩემი ქვეყნიდან, ჩამიყვანა შეკვეთილში და მიმყიდა ჩურუქსუს (ქობულეთის) მმართველ ალი ბეის. გაქვთ უკან დაბრუნების სურვილი? ჩვენ დაგაბრუნებთ. მე გავხდი მუსლიმი, არ დავბრუნდები ჩემს ქვეყანაში, მსურს რომ აქაურ ჯარში ვიმსახურო.

შეკითხვა უმცროს ბიჭს: საიდან ხარ? ლაზიანთაიდან. გყავს თუ არა მამა და დედა შენს ქვეყანაში? - არა მე ობოლი ვარ. ჩვენ დაგაბრუნებთ შენს ქვეყანაში. მე არ წავალ.

ბოხარელი კაცისგან წამოყვანილი გოგონა. საიდან ხარ? ოზურგეთის რეგიონიდან. მამა და დედა თუ გყავს? დიახ მყავს. მოგიტაცეს თუ მამამ გაგყიდა? მე ვარ სოფელ ქედადან, ერთმა კაცმა მომიტაცა. მამის სახელი და პროფესია რა არის? ელმას ხანი, ჯარისკაცი. დაბრუნდები შენს ქვეყანაში? სულთანმა შეგიწყალა და ამიერიდან აღარ ხარ მონა. არა, მე მუსლიმი გავხდი, ვლოცულობ და არ მინდა ჩემს ქვეყანაში დაბრუნება.

შეკითხვა უმცროს გოგონასთან რომელიც ამ გოგოსთან ერთად ცხოვრობდა. საიდან ხარ? - ბავშვი ვიყავი როდესაც მომიტაცეს, არ ვიცი საიდან ვარ. ვისთან ცხოვრობდი? ბოლო ხუთი წელი ჩურუქსუს მმართველთან ალი ბეისთან, მე გავხდი მუსლიმი და არსად წასვლა არ მინდა (BNA FO84/974:192).

ბრიტანეთის კონსული სკეპტიკურად უყურებდა ამ და სხვა ქართველი მონების მიერ რელიგიური მოტივის მოშველიებას საქართველოში დაბრუნების სანაცვლოდ. თუმცა, როგორც ისტორიკოსი ერდემი აღნიშნავდა, მონე-

ბის ნაწილს არ ან აღარ სურდა სამშობლოში დაბრუნება. მაგალითად, ბათუმში მყოფი ოთხი ქართველი მონიდან მხოლოდ მცირეწლოვანი ბავშვის დედამ გამოთქვა სამშობლოში დაბრუნების სურვილი, ორი ახალგაზრდა ჩაენერა არმიაში მუსიკოსად, ხოლო ახალგაზრდა გოგონა იქვე დასაქმდა იმ მიზნით რომ მომავალში გათხოვდებოდა (Erdem 1996:105).

როგორც უკვე აღინიშნა, გათავისუფლებულ მონებს გადასცემდნენ რუსულ მხარეს, ბრიტანეთის კონსულის უკვე ნახსენები წერილის თანახმად, ქართველი მონები გადაიყვანეს რუსეთის არმიის მთავარ შტაბში, ქალაქ გიუმრიში და ჩააბარეს მხედართმთავარ ბებუთოვს. მონად გაყიდული მოსახლეობის რუსეთის ტერიტორიაზე დაბრუნების საკითხს სავარაუდოდ, ის ხელმძღვანელობდა. სწორედ გენერალ ლეიტენანტ ბებუთოვის დავალებით შეიქმნა სიები რომლებიც საქართველოს ცენტრალურ საისტორიო არქივშია დაცული. მათში ჩამოთვლილია 1853 წლის ოქტომბრიდან 1855 წლის ბოლომდე გურიიდან გატაცებული ადამიანები და გურიასა და ქობულეთში მყოფი ადამიანთა გამტაცებლები და ყაჩაღები (სსცა 11, ანან. 1, საქმე 3022, წერილები 21-28). გურიიდან მოტაცებულთა სიაში 109 ჩამონათვალია, თუმცა, აქ შედიან როგორც ინდივიდუალად მოტაცებულები, ისე მთელი ოჯახები ან მათი ნაწილი, მაგალითად, დედ-მამა და შვილები, ცოლი და შვილები, ბავშვები და ობლები. სულ ჩამოთვლილია 129 გატაცებული გურიის სოფლებიდან, მათ შორისაა 19 ქალი. მითითებულია მხოლოდ ამ ადამიანების სახელი, მამის სახელი და გვარი. მათ შორის არიან სარიშვილი, ჩავეიშვილი, ხუხუნიაშვილი, მაქანიძე, კვერენჩხილაძე, კასრაძე, გურგენიძე, ნაკაიძე, ტულუში, სარგიშვილი, მონაგრაიშვილი, გუჯაბიძე, სარიშვილი, რუსიძე, სულაბერიძე, კვაჭაძე, მდივანი, მდინარაძე, მურვანიძე, მამარდაშვილი, გოგიჩაიშვილი, ანთაძე, მიქაბერიძე, ჭყონია, ბაქანიძე, კოსტავა, ვაჩეიშვილი, ცერცვაძე, ტაშიძე, დოლიძე, გოგიძე, აბაშიძე, კულურაძე, მეხუზლა, მჟავია, ადონიძე, ჯაბუა, ცინცაძე, მონაკონია, აბუსერიძე, სანუკვაძე, ლომჯარია, რუსიშვილი, ანთელიძე, რამიშვილი, შენირული, კუკლაძე, პატარაია, შინაძე, ქურიძე, გეგინაძე, სადრაძე, მექვაბიშვილი, ჭყონელი, გორგოშიძე, ბოგუა, ხომერიკი, ჩანჩიბაძე, ჭანტურია, გოგვაძე, ერქუმაიშვილი, ტუმაკვაძე, მეგრემიძე, ინკირველი, ჩხაიძე, ჩიტაიშვილი, კილაძე, ჩხარტიშვილი, მასხარაშვილი, კანტურიძე, ბარამიძე და ელიაძე.

ქობულეთის და აჭარის სანჯაყში გადასული ყაჩაღების და ადამიანთა გამტაცებლების 26 კაციანი სია სოფლების მიხედვით არის დაყოფილი. სოფელ სურებიდან აღმასხან ბედინეიშვილი, მან მოკლა თავისი ბატონი თავადი ზურაბ ერისთავი. სოფელ ლიხაურიდან მაქსიმ გორდელაძე, ნიკო სურგულაძე და ტიტო გოგორიკიძე. სოფელ ქაქუთიდან ბეჟან რამიშვილი, ნიკოლოზ იმერელაიშვილი, სიმონ იმერელაიშვილი, ილარიონ კაკალაიშვილი, მახირ ზოიძე (მიიღო ისლამი) და ქიბარ ზოიძე (მიიღო ისლამი). სოფელ ნაცხავატივიდან მამია იგნაგანიშვილი (მიიღო ისლამი), სოფელ აჭიდან ბელქეიშვილი(მიიღო ისლამი), სოფელ ექადიადან გრიგორ თავდუმაძე(მიიღო ისლამი), სოფელ გურიანთადან ლევან ხარჩილაძე, მალუმაიშვილი (მიიღო ისლამი), მევარკაცი (ჰასან) ბოლქვაძე (მიიღო ისლამი). სოფელ ჩოჩხათიდან ივანე გუჯაბიძე, სოფელ გოგორეთიდან ივანე მოისრაფეშვილი და მაქსიმე ბაბილოძე. სოფელ ბაილეთიდან იზეთ როკუა (მიიღო ისლამი), სოფელ ბახ-

ვაურიდან ოსელა ძიძიგური. სოფელ დვაბზუდან აბრამ მენაძე და ჰასან მენაძე (მიიღო ისლამი). სოფელ მელექედურიდან დიმიტრი დიშაკელი და ტყის მცველი ალექსი ლლონტი. სოფელ ჩიბათიდან ქონება ჩამორთმეული და ციმბირში კატორღაზე გაგზავნილი აზნაური სიმონ ჭყონია. ცალკე 21 კაციანი სიაა შედგენილი იმ ქობულეთელების ვინც ყაჩაღობასა და მონათვაჭრობაში იყო ჩართული. მათ შორის იყვნენ ჰასან ალა თამაზოლლი, ქერიმ ალა კომახიძე, რამაზან კომახიძე, კუმბერ ფაშიოლლი, სუფანა ფაშიოლლი, სუნანა გოსხატიეშვილი, ჰასან ბაირახტარ გეორგაძე, ხულუზა მენაძე, ლომან კარსუმოლიშვილი, რესულა ტაკიძე, ხუშუტა ტაკიძე მალაგურ ოღლი, მემედ ბასილაძე, მუხამედ კსილოღლი, რეჯებ ჯენეთოღლი, ლომონ მემარნერ, ახმედ მჭარელი, კორი-სეფერ სუკნიშვილი, რიშვან გოსხაპეიშვილი, რამაზან მეგრელიძე, ხასან მიქელოღლი და ბაქერ ჩანი. უცნობია როგორც გატაცებულების, ისე მათი გამტაცებლების შემდგომი ბედი. ვფიქრობ, ამ სიების შედგენის მიზანი იყო გატაცებულთა იდენტიფიცირება და მათი დაბრუნების ორგანიზება, დამნაშავეთა დასჯა ან მათი ქვეყნიდან გაძევება.

ყირიმის ომის დამთავრების შედეგ, ოსმალური სახელმწიფო აგრძელებდა ქართველი მონებით ვაჭრობის წინააღმდეგ ბრძოლას, თუმცა, ის ხელს არ უშლიდა ჩერქეზების გაყიდვას რასაც, რუსეთიც ემხრობოდა. ქართველი მონების დაკარგვას ოსმალეთი არ განიცდიდა, ყირიმის ომის დასრულების შემდეგ იქ უზვად ჩაჰყავდათ მონები ჩერქეზეთიდან.

ზემოთ მოტანილი ფაქტებიდან გამომდინარე, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს მკვიდრი მოსახლეობის მასობრივად უცხოეთში მონად გაყიდვის საბოლოო აღმოფხვრა შესაძლებელი გახდა არა მხოლოდ რუსეთის იმპერიის ძალისხმევით შედეგად. წარმოდგენილი მაგალითები ცხადყოფს, რომ საქართველოს მომიჯნავე რეგიონების ოსმალთა გამგებლები, ბრიტანელ და ფრანგ მოკავშირეთა აქტიურობის შედეგად, ათავისუფლებდნენ ქართველ მონებს და მსურველებს სამშობლოში უშვებდნენ. შესაბამისად, ქართველ მონებზე მოთხოვნის შემცირება და მისი აკრძალვა ოსმალეთის მოკავშირე ევროპელთა ქმედების შედეგიც არის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

არქივები:

საქართველოს საისტორიო ცენტრალური არქივი (სსცა), ფონდი 11, ანაწერი 1, საქმე 3021 და 3022

The British National Archives (BNA). Foreign Office: Slave Trade Department and successors: General Correspondence before 1906. FO 84/974

ლიტერატურა:

კილასონია ავთანდილ. (2006). *ადამიანებით ვაჭრობა საქართველო-კავკასიაში XVI-XIX საუკუნეებში*. თბილისი: პოლიგრ. ცენტრი "ბარტონი".

Акты, собранные Кавказской археографической комиссией (АКАК). (1888). Т. 11. Тифлис: Тип. Канцелярии главноначальствующего гражд. частью на Кавказе.

Erdem Hakan. (1996). *Slavery in the Ottoman Empire and Its Demise, 1800–1909*. Palgrave: Palgrave Macmillan UK

Toledano Ehad. (1982). *The Ottoman slave trade and Its suppression: 1840-1890*. Princeton Nj: Princeton University Press.

ილდიზთაში მუმინ (2012). საქართველო და ქართველები ოსმალურ საარქივო დოკუმენტებში /Mümin Yıldıztas. *Osmanlı arşiv kayıtlarında Gurcistan ve Gurcüler*/. სტამბოლი: საქართველოსთან მეგობრობის ასოციაცია.

The local historiography credited Russian Empire for suppression and ending of slave trade in Georgia. The article argues, that alongside with Russian efforts, the Ottomans and its allies Britain and France have also played important role in this process. It considers the important insides into the end of Georgian slave trade studied by Ehad Toledano and Hakan Erdem and examines published and archival sources on the matter. A recently published Ottoman documents from mid-19th century show, that Ottoman provincial government was instructed to abolish the sale of Georgian and Circassian slaves and punish those involved in kidnapping or a trade. Article also examines the correspondence of British diplomats from 1855, deployed in the Ottoman provinces bordering Georgia. These demonstrate active involvement of British diplomats in enactment of abolitionist policies of the Ottoman government with regards to Georgian and Caucasian slave trade. As a result, some Georgian slaves were manumitted and repatriated to Georgia. Unpublished Russian report from Georgian National Archives provides a list of 129 Georgians that were kidnapped from Guria district in the Western Georgia during 1853-1855. The same document also lists names and residences of kidnappers and criminals involved in the slave trade within the region. These lists were likely made for organizing return of kidnapped and enslaved residents, as well as punishment of criminals potentially involved in kidnapping and slave trade.

The article shows that Ottoman efforts, coupled with insistence and encouragement from its British and French allies, were important factors for ending large scale slave trade in Georgia.